

**Üniversite Öğrencilerinin İnsani ve Manevi Değer Eğilimlerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İlişkisinin İncelenmesi: Kuzey Kıbrıs Örneği**

A Study on The Relationship Between Humanistic-Spiritual Value Tendencies and Levels of Responsibility and Behaviors of University Students: North Cyprus Example

**Sevtap ÖZDEM**

Uzm. Psk. Dan., Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü  
Exp. Psy. Coun., Cyprus Social Sciences University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Psychology  
sevda.ozdem@kisbu.edu.tr  
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6292-2981

**Ayşe Bengisoy**

Yrd. Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü  
Assoc. Prof., European University of Lefke, Faculty of Education, Guidance and Psychological Counseling  
abengisoy@eul.edu.tr  
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-5269-5719

**Ece Emre Müezzın**

Doç. Dr., Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü  
Assoc. Prof. Cyprus Social Sciences University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Psychology  
ece.muezzin@kisbu.edu.tr  
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-5496-8813

**Makale Bilgisi | Article Information**

**Makale Türü / Article Type:** Araştırma Makalesi / Research Article

**Geliş Tarihi / Date Received:** 18 Mayıs / May 2020

**Kabul Tarihi / Date Accepted:** 2 Haziran / June 2020

**Yayın Tarihi / Date Published:** 15 Haziran / June 2020

**Yayın Sezonu / Pub Date Season:** Haziran / June

**Atıf / Citation:** Özdem, Sevtap vd. "Üniversite Öğrencilerinin İnsani ve Manevi Değer Eğilimlerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İlişkisinin İncelenmesi: Kuzey Kıbrıs Örneği / A Study on The Relationship Between Humanistic-Spiritual Value Tendencies and Levels of Responsibility and Behaviors of University Students: North Cyprus Example". *kid: kisbu ilahiyat dergisi / journal of kisbu ilahiyat* 3 (Haziran / June 2020/1): 35-78.

**İntihal:** Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

**Plagiarism:** This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kisbu> | mailto: [ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr](mailto:ilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr)

**Copyright** © Published by Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Cyprus Social Sciences University, Faculty of Islamic Sciences, Nicosia, TRNC

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.



## Öz\*

*Bu araştırmada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan üniversitelere devam eden öğrencilerin manevi-insani değer eğilim düzeyleri ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde eğitim gören üniversite öğrencilerinin insani ve manevi değer eğilimleri ve sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri bazı değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma betimsel bir araştırma olup araştırmanın evrenini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan bir vakıf üniversitesi oluşturmaktadır. Örneklem ise bu üniversitede lisans öğrenimi gören 200 (64 kadın 136 erkek) üniversite öğrencisinden oluşmuştur. Veri elde etmek için bu örneklem grubuna Manevi-İnsani Değerler Eğilim Ölçeği ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmada toplanan verilerin hesaplanmasında SPSS kullanılmıştır. Kruskal-Wallis H, Mann-Whitney U, Spearman korelasyon ile analiz edilmiştir. Araştırmanın verilerinden elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin yaş gruplarına göre manevi-insani değer eğilim puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu görülmüştür ( $p<0,05$ ). 23 yaş ve üzeri öğrencilerin Manevi-İnsani değer eğilim ölçeği puanlarının 20 yaş ve altı öğrencilerin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksektir. Cinsiyetlerine göre Manevi-insani değer eğilim ölçeğinin alt boyutlarından olan sevgi ve saygı alt boyutlarında anlamlı düzeyde fark olduğu belirlenmiş olup saygı alt boyutunda erkeklerin sevgi alt boyutunda ise kadınların puanları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ( $p<0,05$ ). Fakülte bazında bakıldığında Dini İlimler Fakültesinde öğrenim gören katılımcıların ölçek genelinden almış oldukları puanlar Hukuk Fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ( $p<0,05$ ). Anne-babanın birliktelik durumlarına göre manevi-insani değer eğilimi ölçeği genelinden anne-babası birlikte olan öğrencilerin puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür ( $p<0,05$ ). Sorumluluk duygusu ve davranışı düzeylerinin sonuçlarına baktığımızda; cinsiyete göre kadın öğrencilerin sorumluluk duygularının erkek öğrencilere oranla anlamlı düzeyde yüksek ( $p<0,05$ )., davranış boyutunun ise benzer olduğu sonucuna varılmıştır. Yine anne-baba birliktelik durumuna göre bakıldığında anne-babası birlikte olan öğrencilerin sorumluluk duygusu puanlarının anne-babası ayrı olan öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna varılmıştır ( $p<0,05$ ).*

**Anahtar Kelimeler:** *Değer, İnsani Değerler, Manevi Değerler, Sorumluluk, Sorumluluk Duygusu, Sorumluluk Davranışı.*

---

\* Bu makale, "Üniversite Öğrencilerinin İnsani ve Manevi Değer Eğilimlerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İlişkisinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. This article is extracted from master degree dissertation entitled "A Study On The Relationship Between Humanistic-Spiritual Value Tendencies and Levels of Responsibility and Behaviors of University Students", European University of Lefke, Lefke/Turkish Republic of Northern Cyprus, 2019.

### **Abstract**

*This study aimed at examining the relationship between The Spiritual-Human Values Tendency Scales and responsibility, emotion and behavior levels of students studying at Turkish Republic of Northern Cyprus universities. Therefore, humanitarian and spiritual value trends and responsibility, emotion and behavior levels of university students studying in the Turkish Republic of Northern Cyprus have been examined in terms of some variables. The research is a descriptive model, the sample space is a foundation university in the Turkish Republic of Northern Cyprus, where the sample group is comprised of undergraduate students (64 female, 136 male) that are studying in that university. In the first stage, The Tendency Scale of Spiritual-Humanistic Values and Responsibility Feeling and Behaviors Scale were applied to those university students to obtain the data. SPSS has been used to analyse the collected data while it is analysed using Kruskal-Wallis H., Mann-Whitney U. and Spearman correlation. According to the quantitative approach results obtained from the study, indicates that there was a significant statistical difference between The Tendency Scale of Spiritual-Humanistic Values scores of the students according to their age groups ( $p < 0.05$ ). The Tendency Scale of Spiritual-Humanistic Values scores of students aged 23 and over are statistically significantly higher than those of students aged 20 and under. According to their gender, there was a significant difference in the love and respect sub-dimensions of The Tendency Scale of Spiritual-Humanistic Values, and the scores of women in the love sub-dimension were significantly higher in the respect sub-dimension ( $p < 0.05$ ). Based on the faculty, the scores of the participants studying in the Faculty of Religious Studies from the scale were found to be significantly higher than the scores of the students studying in the Faculty of Law ( $p < 0.05$ ). It was observed that the scores of students whose parents were together in terms of The Tendency Scale of Spiritual-Humanistic Values according to their parents' association status were significantly higher ( $p < 0.05$ ). When we look at the results of their sense of responsibility and behaviour; According to gender, it was concluded that female students' sense of responsibility was significantly higher than male students ( $p < 0.05$ ). Also, when the parents were examined based on still being together, it was concluded that the sense of responsibility scores of the students whose parents are still together was significantly higher than the scores of the students with separated parents ( $p < 0.05$ ).*

**Keywords:** Value, Human Values, Spiritual Values, Responsibility, Sense of Responsibility, Responsible Behavior.

### **GİRİŞ**

Üniversite yaşamı öğrencilerin sorumluluklarının bilincine vardığı ve birçok açıdan kendilerini geliştirdikleri uzun bir süreçtir. Güçlüol (1996)

Üniversiteye devam eden öğrencilerin sorumluluklarının bilincine varmaları görevleri arasındadır. Üniversiteler ise nitelikli bireyler yetiştirme, bilimsel araştırma yapma, bilimsel birikimi koruma, paylaşma ve gelişmesine katkı sağlamakla yükümlü kurumlardır. Bunun yanında toplumun ve insanların sorunlarıyla ilgili çözümler ortaya koymayı da üstlenmiş kurumlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Akt. Erdem, 2003). Başka bir deyişle üniversiteler aslında nitelikli bireyler yetiştirmekten sorumludur. Tam da bu noktada değerlerden bahsetmek gerekmektedir. Çünkü üniversite hayatı da dahil olmak üzere sosyal hayata yön vermek değerlerin en önemli işlevleri arasındadır (Aydın, 2011).

Bireyler insanlık tarihi boyunca bireysel ve sosyal hayatlarını devam ettirmek, isteklerine kavuşmak, endişe duyduklarından kurtulmak için yapacakları her atılımda kendileri adına doğrunun ve yanlısın ne olduğu, bireysel ve sosyal hayatları için nelerin olmasını istedikleri ve nelerin olmamasını istedikleri konularda inançlar, değerler geliştirmişlerdir (Baş ve Hamarta, 2015). Bu değerler insanların yaşantılarına yön vermektedir ve sahip olunan değerler dışında hareket etmek mümkün değildir (Uysal, 2003). Çünkü her davranışın kökünde benimsenmiş olan değerler yatmaktadır. Değer edinmek aile, arkadaş çevresi, kitle iletişim araçları gibi sosyalleşmeyi sağlayan araçların ve günlük hayattaki etkileşimlerin de etkisiyle hayat boyu devam etmekte olan bir süreçtir (Coombs, Richardson ve Tolson, 2005).

Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları çevre ve içinde bulunduğu dünya şekillenmesinde inkâr edilemez bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Toplumların aydın kesimini üniversitelerdeki gençliğin oluşturduğu ve almış oldukları eğitim neticesinde topluma şekil verme, biçimlendirme noktasında etkin oldukları bilinmektedir. Bu nedenle benimsemiş oldukları değerler toplum adına oldukça önem taşımaktadır (Coşkun ve Yıldırım, 2009).

Bireylere değer öğretimi noktasında faydalı olacak tüm bilgilerin hem öğretim süreci içerisinde hem de gerek duyuldukça öğrenciler mezun olup iş hayatına atıldıktan sonra da gereken tüm çalışmaların yapılması gerektiğini belirten Aydın ve Güler (2012) özellikle öğretmen yetiştiren fakültelerde konuyla ilgili özenle çalışılması gerektiğini söylemektedir.

Sorumluluk bilinci doğuştan var olmayan ancak zamanla kazanılabilen bir beceridir. Bireylerin sorumluluk bilinci edinmelerinde en önemli şey ilk çevre olan ailedir. Bireylerin sorumluluk kazanmalarında aileden sonra en çok etki eden kurum okullardır. Bu bilincin kazandırılmasını aile ve okul hedef edinmiştir (Acar, 2012). Sorumluluk ve görev bilincinin toplumun birer parçası olan bireyler tarafından içselleştirilmesi ve sağlıklı bir toplum için önemli olduğunu bilmeleri oldukça önemlidir (Hökelekli, 2001). Yeryüzünde meydana gelen siyasal, iktisadi ve teknolojik ilerlemeler, bireylerin yaşam koşullarını oldukça etkisi altına almaktadır. Değişiklik gösteren ve aynı zamanda gelişen yaşam koşulları, bireyin kabul ettiği, hayatında uygulamaya çalıştığı insani ve ahlaki değerlerde kayma ve yitirmelere yol açmaktadırlar. Sonuç olarak bakıldığında bilhassa ergenler arasında şiddete yönelme, büyüklere karşı asi tavırlar sergileme, sorumluluklarının farkında olmama, toplumun belirlediği kurallara uymama, madde bağımlılığı, kendine ve çevreye zarar verme gibi durumlarda artma görülmektedir. Kişilerin ortaya koymuş oldukları bu davranışları ortadan kaldırmak, azaltmak ve engelleyebilmek ve yaşadıkları çevreye faydalı olabilmeleri için insani ve manevi değerleri içselleştirmeleri gerekmektedir (Karatay, 2011).

Sosyal bir varlık olan insanın davranışlarına yön veren standartlar olarak tanımlanan değerler insanın dünyaya geldiği günden başlayarak başta aile olmak üzere sosyal çevreyle etkileşim ve eğitim yoluyla öğrenilir. Bu bağlamda değerlerin öğrenilmesinde okullar oldukça önemlidir. Okullarda eğitim ve öğretimin en önemli unsuru öğretmenlerdir (Algur, 2019). İnsanlar ilişkilerinde sorun yaşamaktan kaçınırlar. Hızla değişmekte olan dünyada, kişinin sosyal ilişkilerinde problem yaşamaması için evrensel olarak kabul edilmiş olan değerlere uygun davranışlar sergilemesi ve karşısına çıkan ahlaki sorunları nasıl çözebileceğini bilmesi gerekmektedir (Aran ve Demirel, 2013).

Toplum, okulu aracı kılarak gençlere elde etmiş olduğu birikimi aktarma yoluyla geleceğini inşa eder. Ebeveynler çocuklarında hangi özelliklerin var olmasını talep ediyorsa toplum da çocuklara ebeveynlerin taleplerine uygun nitelikleri kazandırmayı amaçlamışlardır. Okul, bireyselleşme toplumsal anlayışın birleşmiş olduğu bir kurum olarak ortaya çıkar. (Dewey, 2008).

Maneviyat kişiliğin gelişimiyle ilişkili bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır ve bireye özgüdür. Bundan dolayı kişinin kendisiyle ilgili ve bireysel bir konudur. Duygular sosyal bir çevrede şekillenirler. Dolayısıyla deneyimlenen olayları ve yaşanmışlıkları yok saymak mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında bireylerin manevi yönlerinin yaşantılar ışığında güçlenmesi ya da tam tersi güçlenmemesi şeklinde sonuçlanır. İnsanların yaşam sürdürdükleri yer, yaşam tarzları, sahip oldukları kültür ve hayatı algılayışları gibi unsurlar manevi yönlerine etki etmektedir. Dolayısıyla değerlerine de etki ederler. Burada bahsedilen maneviyat bireysel olmakla birlikte sosyal çevrenin içinde farklı bir bakış açısı kazanır. (Gültekin, 2019). Bireylerin sağlıklı, huzurlu, kendiyle ve çevresiyle barışık, uyumlu kişiler olabilmeleri için manevi değerler oldukça önemlidir. Bunların yanı sıra bu değerlerin ahlaki yaşantılarına olumlu yansımaları da sahip olunan manevi değerlerle ilgilidir. Toplumun yüksek ahlaki değerlere ulaşması bireylerin ahlaki açıdan ne kadar sağlıklı yetiştiğine bağlıdır (Tetik, 2006).

Değerler, toplumların istek ve duygularını yansıtmaktadırlar. Herhangi bir toplumda bireylerin eşya ile ilgili istekleri ve duygularının bir göstergesi olarak ortaya çıkan değerler o toplumun bütün bireyleri tarafından ortak ve değişmeyen bir bütün olarak kabul gören hükümlerdir. Değerler, bireye saygın bir özgürlük kazandırır, insanın kişiliğinin gelişmesine katkı sağlar. İnsanın maddi ve manevi yönü vardır. İnsan varlığının manevi yönünü değerler oluşturmaktadır (Yeniyol, 2016).

Değerlerin yaşatılması, değerlere karşı bireyin kendini sorumlu hissetmesi toplumu sağlam bir zemine oturtmak anlamına gelmektedir. Değerler bireyin kendisini, toplumunda kişiyi kontrol etmesine yol açan öğelerin başında gelmektedir. Kişinin benimsemiş olduğu değerler toplum içerisindeki yerinin de belirlenmesinde etkilidir. Sahip olduğu değerler ile kişi ilişkilerinde etkili iletişim kurar (Yazıcı, 2006).

Geleneksel değerler gün geçtikçe geçerliliğini kaybetmektedir. İçinde bulunulan çağda bireyde başlayan değişim, aile içi ilişkileri de etkilemektedir (Karataş, 2011). Başka bir deyişle geçmişte daha çok kıymeti bilinen hoşgörü, nezaket, saygı gibi değerlerin bugün geçerliliğinin kaybolması aile içi ilişkilerin yanında kişilerarası ilişkileri de etkilemektedir.

İnsan yaşamı için önemli anlamlar arasında manevi değerler yer almaktadır. Toplumun sağlıklı bir yapısının olması noktasında ve kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesinde manevi değerlerin belirleyici bir yanı vardır. Manevi değerler kişiyi olgunlaştırmakta ve diğer insanlar karşısında saygın olmasını sağlamaktadır (Mutluer, 2006).

Tüm bu açıklamaların da kapsadığı gibi kültürlü, bilgili, açık düşünceli bireyler olan ve bir kısmının da bireyler yetiştirecek adaylar olduğu üniversite öğrencilerinin sahip oldukları değer düzeylerinin ve sorumluluk duygusu ve davranışlarının incelenmesi oldukça önemlidir. Yapılan bu çalışma ile öğrencilerin değer eğilim düzeyleri ile sorumluluk duygusu ve davranış düzeylerinin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. İki değişken arasındaki korelasyon incelenmiştir. Böyle bir çalışma KKTC’de ilk kez yapıldığından bilime katacakları açısından da önemlidir. Araştırma esas probleminin daha ayrıntılı incelenmesi maksadıyla aşağıdaki sorulara cevap aramıştır.

1. KKTC’de öğrenim gören üniversite öğrencilerinin manevi-insani değer eğilim düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklar göstermekte midir?
2. KKTC’de öğrenim gören üniversite öğrencilerinin manevi-insani değer eğilim düzeyleri yaşa göre anlamlı farklar göstermekte midir?
3. KKTC’de öğrenim gören üniversite öğrencilerinin manevi-insani değer eğilim düzeyleri fakülteye göre anlamlı farklar göstermekte midir?
4. KKTC’de öğrenim gören üniversite öğrencilerinin manevi-insani değer eğilim düzeyleri aile gelirine göre anlamlı farklar göstermekte midir?
5. KKTC’de öğrenim gören üniversite öğrencilerinin manevi-insani değer eğilim düzeyleri anne-baba birliktelik durumuna göre anlamlı farklar göstermekte midir?
6. KKTC’de okuyan üniversite öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklar göstermekte midir?

7. KKTC’de okuyan üniversite öğrencilerinin sorumluluk duygu ve davranış düzeyleri anne-baba birliktelik durumuna göre anlamlı farklar göstermekte midir?
8. KKTC’de öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sorumluluk duygu ve davranış düzeyleri ile manevi-insani değer eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

### 1. DEĞER KAVRAMI

İnsan, toplumsal bir varlıktır. Toplumsal yaşamı farklı kılan şey bir takım ilke, kural ve ölçütlere dayanmasıdır. Sosyal yaşamda, bireyin tüm faaliyetleri yani bir konuda sergilediği davranış veya sergilemediği davranış, tüm bunların dayandığı belli başlı değerler vardır. Bu değerler kişilerin diğer kişilere olan yargılarını, bir durum veya olay karşısındaki tutumlarını etkilemektedir. Bunlara ek olarak değerler sosyal yaşamı ve insanlar arasındaki ilişkileri de şekillendirir (Demir, 2018).

Rokeach (1968) Değerler 3 boyutta ele alınabilir. Bunlar bilişsel boyut, duygusal boyut, davranışsal boyut. Değerlerin bilişsel boyutu ile kastedilen; birey bir değere sahipse yapmak istediği bir şeyi nasıl yapacağını ve istediği sonuca nasıl ulaşacağını bilir. Duygusal boyuta bakıldığında; bireyin bir konuda duygusal olarak sahip olduğu değere uygun tepkiyi vermesidir. Örneğin; karar verme yetkisi olan bir kişi karar verirken değerleri doğrultusunda karar verir. Yani adalet değerini benimsemiş bir bireyden adil bir karar vermesi beklenir ki bu durumda yanlış ya da doğru bulduğunu dile getirmesi duygusal boyut ile ilişkilidir. Davranışsal boyut ise herhangi bir durum karşısında bireyin sahip olduğu bir değer uyarılması halinde bireyin göstermiş olduğu tavır davranışsal boyutu oluşturmaktadır (Akt. Devrani, 2010).

Bu kontekste bakıldığında değerlerle bireylerde hâlihazırda var olan ya da yeni edinilecek davranışlar ile bağlantı kurmamız olağandır. Değerler birey için ölçüt niteliği taşımaktadır. Bireyin düşünce, tutum ve davranışlarında bu şekilde meydana gelirler ve sosyal bütünselliğin ayrılmaz bir ögesini oluştururlar (Durmuş, 1996).



Değerlerin etkilediği birçok alan vardır. Bunlar; düşünebilme, kararlaştırma, seçme, bir şey söyleme, bir konuyla ilgili harekete geçme gibi günlük hayatımızda yoğun olarak yaşadığımız hem bilişsel hem de davranışsal süreçlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere değerler birçok tepkimizi belirlemektedir. İçinde bulunulan dünyada hayat koşullarının daha iyiye doğru geldiği şu noktada nitelikli bireyler olma standartlarının pek iyi bir yere gelmediği söylenmektedir. Bu durumu bize en hızlı aktaran hiç şüphesiz medyadır. Küçük yaşta suça bulaşanların artması, çeşitli bağımlılıklar, ekranlarda neredeyse her gün gördüğümüz şiddet olayları, ahlaki sayılamayacak birçok durum ve bunlara benzeyen daha birçok vaka gelenen noktayı göstermektedir. Bunlara rağmen ebeveynler başarılı çocuk yetiştirmek için oldukça çaba göstermekte, ahlaki eğitim arka planda kalmaktadır. Ancak derslerde başarı sağlanması hususunda gayret edilirken iyi bir birey olmanın önemi gözden kaçırılmamalıdır. Bu noktada başarı sağlanamazsa eğer; başarılı ama mutlu olmayan yine başarılı ama üretemeyen bir topluluk olunacağı unutulmamalıdır. İşte tüm bunlardan dolayı akademik eğitim ile değerler eğitimi birlikte düşünülmelidir. Bunların bir arada olmaları bireylerin hem başarılı hem de iyi birey olabilme maharetini edinmelerini sağlayacaktır (Sapsağlam, 2016).

Yaratılıştan var olan sosyallik, birey tek başına kaldığı zamanlarda değil, sosyal bir etkileşim içinde olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bireyin sosyal olma, sosyallik karakteriyle bir arada sosyal bilinç ve bunun eseri olarak kültür ortaya çıkmaktadır. Toplumsal bilincin bir göstergesi de tüm toplumların sahip oldukları kültürlerinin bulunması ve bunun geliştirilerek gelecek nesillere aktarılmasıdır. Her kültür sisteminin meydana getirdiği sosyal değer farklıdır. Dolayısıyla toplumsal bilincin meydana getirdiği kültür sistemi de farklıdır. Toplumsal yapıyı oluşturan öğeler; kültür, sosyal değerler, yargılar tavırlar ve kuruluşlardır. Toplumsal yapılar aynı sistemleşme sürecinden geçmiş olsa da birbirlerinden farklı olabilirler (Yazıcı, 2014).

Bugün tüm dünya insanlığının en çok ihtiyaç duyduğu şey, eksikliği çok hissedilen insani değerlerin sosyal hayatta yeniden etkin bir hal almasıdır. Daha önceleri insani değerlerin var olduğu, yaşatıldığı toplumlarda insanlara

daha yararlı olunmuş. Onların huzurlu yaşamaları mutlu olmaları sağlanmıştır. Bunların yanında değerlerin yaşatıldığı toplumların daha güçlü toplumlar olduğu da bir gerçektir. Bireylerin diğer kişilere daha insancıl yaklaşması, birbirlerine dürüst davranmaları, sağlıklı tavırlar sergilemelerinde değer eğitiminin etkisi büyüktür (Sucu, 2012).

### **1.1. Gelişim Dönemlerinde Değer**

#### **Psikanalitik Kurama Göre Ahlak Gelişimi**

Gelişim dönemleri açısından değerlere bakıldığında psikanalitik kuramın kurucusu Freud'un ahlak gelişim noktasında 6 yaşa kadar olan süreyi önemseydiği görülür. Ahlak gelişiminin büyük bir kısmının 6 yaşına kadar tamamlandığını, 6 yaşından sonra büyük bir değişiklik olmadığını vurgulayan Freud Odipus kompleksinin yaşandığı dönem olan 3-5 yaşlarında kız çocuğu babaya, erkek çocuğu anneye daha düşkün olurlar. Hemcinslerini rakip olarak gördükleri bu dönemde onlarla duygusal çatışma halindedirler ve rakip olarak görürler. Ebeveyne karşı beslenen bu olumsuz duygular çocukta suçluluk duygusunu ortaya çıkarır. İşte bu duygu sonucunda Freud vicdan gelişiminin temelini oluşturduğunu vurgular (Geçtan, 1998).

#### **J. Piaget'e Göre Ahlaki Gelişim**

Piaget çocukların doğruya ve yanlış olana ilişkin düşüncelerinin yaşlara göre değişiklik gösterdiğini gözlemlemiştir (Erden ve Akman 1997). İşlem öncesi dönemde birey ceza ile suç arasında bağ kurmayı başaramaz ve suçun iyi ya da kötü olmasıyla verilen cezanın ona uygun bir ceza olup olmadığını da henüz anlayamaz. Ancak yaş ilerledikçe ahlaki değerlendirmelerde bir olgunluk görülmekte ve sergilenmiş olan olumsuz bir hareket neticesinde birey niyete göre değerlendirme yapabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2009).

#### **Kohlberg'in Ahlak Gelişim Kuramı**

Kohlberg (1995)'e göre bir şeyin doğruluğu ve yanlışlığı ya da iyi veya kötü oluşu ile ilgili bilinçli bir şekilde bireyin karar verip ve bu vermiş olduğu karara uygun şekilde davranış sergilemesini içine alan bir bilişsel yapıdır. Aynı zamanda Kohlberg ahlakı bilişsel bir yetenek olarak kabul etmektedir. Kişinin belirlediği ve insanlık tarafından kabul görmüş ilkelerle uyumlu bir

şekilde karşılaştırma yapması, karar vermesi ve bunlara uygun hareket etmesi yeteneği olduğunu savunmaktadır (Akt. Çiftçi, 2003).

Kohlberg ahlak gelişimini üç düzey içerisinde ele almış ve bu düzeyler kendi içlerinde iki evreye ayrılmışlardır. Bunlar; gelenek öncesi, geleneksel, gelenek sonrası düzeylerdir. Kişi karşılaştığı herhangi bir durum karşısında karar verirken bir ikilem yaşamaktadır. Bu ikilem karşısında göstereceği ahlaki tepkiler neticesinde kendine ait ahlak anlayışını oluşturmaktadır. Birinci düzey olan gelenek öncesi düzeyin ilk evresi cezadan kaçınmaya yönelik boyun eğme, ikinci evresi ise bireysel yarar, karşılıklı çıkar ilişkisidir. İkinci düzey olan geleneksel düzenin evreleri ise başkalarının sosyal kabule yönelik beklentileri ve toplum düzeniyle ilgili kurallar şeklindedir. Üçüncü düzey gelenek sonrası düzeyde sosyal sözleşme ve evrensel ilkeler evrelerinden oluşmaktadır (Yeşilyaprak, 2010).

### **Gilligan'ın Ahlaki Gelişime İlişkin Görüşleri**

Çalışmalarını büyük ölçüde ahlak gelişimi konusuna yoğunlaştırmıştır. Her bireyin kendi içinden gelen uyarılar doğrultusunda diğer kişilere karşı adil ve dürüst davranışlar sergileyecekleri savunulmaktadır (Ulusoy, 2009). Carol Gilligan, Kohlberg ahlak gelişiminde şefkati ve sevgiyi ele almıştır. Yani ahlakın gelişimini bu iki kavram açısından değerlendirmiştir. Gilligan ise ahlak gelişiminde önemli olan şeyin Kohlberg'in belirtmiş olduğu gibi bir sonraki gelişim düzeyine ulaşmak olmadığını, önemli olanın ahlak sevgisini kazanmak olduğunu belirtir. Yine Gilligan, sosyalleşmede kadınlarla erkeklerin farklı olduklarını belirtmiştir. Aynı zamanda bireydeki ahlak gelişiminin cinsiyete göre farklı olduğunu savunur. O'na göre, erkekler ahlaki arayışın temelinde adalet olduğuna, kadınlar ise iletişimdeki özen ve bakımın önemli olduğuna inanmaktadırlar (MEB, 2013).

### **Dewey'e Göre Ahlak Gelişim Kuramı**

Ahlak gelişimi kişinin almış olduğu eğitim ile ilgili olduğunu ve eğitimin kişide değerler sisteminin gelişimini sağladığı belirtilmiştir. Bu süreç içerisinde kişinin davranışlarını etkisi altına alan ve gelişmesine yol açan, onu daha iyi bir duruma ulaştıran "ahlaki fikirlerin" oluşmasıyla ahlaki yargının

temeli atılır. Dewey'in ahlak gelişim kuramında ahlaki gelişim üç döneme ayrılır.

1-Ahlak ve gelenek öncesi dönem: Kişinin, biyolojik ve sosyal dürtüler sonucu güdülenmesiyle ortaya çıkan ahlaki davranışları içermektedir.

2-Geleneksel dönem: Kişinin, içerisinde yer aldığı grubun değerlerini içselleştirdiği dönemdir.

3-Özerk dönem: Kişinin davranışları, kendi akıl yürütmesi ve kararlar vermesi ile oluşmaktadır. İçerisinde yer aldığı topluluğun standartlarını inceleyerek içselleştirdiği dönemdir (MEB, 2013).

## **1.2. Değer Sınıflamaları**

Bireylerin ve toplumların değer profillerinin belirlenmesinde değerlerin sınıflandırılmaları yol göstericidir (Acat ve Aslan, 2012).

### **Roceach Değer Sınıflaması**

Roceach (1973) Değer sınıflamalarını incelerken değerleri; amaç değerler ve araç değerler olarak iki ayrı ama işlevsel anlamda aralarında bağ olan sistemler olarak açıklayabiliriz. Amaç olarak adlandırabileceğimiz değerler yaşam amaçlarımızla ilgilenenlerdir. Sahip olduğumuz değerler neticesinde ortaya koyduğumuz davranışları da araç olarak tanımlayabiliriz. Fakat bu değerlerle ilgili olarak bu davranış bu amaca ulaşmak içindir gibi kesin bir karşılık söz konusu olmamakla birlikte, birkaç davranış şekli de sadece bir amaca ulaşmada aracı olabilmektedir. Aynı şekilde sadece bir davranış şekli birçok amaca ulaştırabilir (Akt. Devrani, 2010). Örnek verecek olursak; bir yöneticinin sorumlu olduğu kişilere adil davranması, Onun hem adaletli biri olduğunu yani adaletli olma değerine sahip olduğunu gösterirken aynı zamanda yöneticide bulunması gereken ahlaki değere de sahip olduğunu görürüz. Bu da bir davranış şeklinin birden fazla amaç değere hitap ettiğini bizlere göstermektedir. Rokeach (1973) bir kişinin herhangi bir sosyal değerinde meydana gelecek yükselmenin veya düşmenin diğer sosyal değerleri de aynı şekilde etkileyeceğini savunur. Yani diğer sosyal değerler de de yükselme veya düşme meydana gelecektir. Değerler bireylerin davranışlarını yönlendirici etkiye sahiptirler. Kişinin kendisini diğer kişilere ifade etmesinde etkin olduğu gibi, diğerlerini değerlendirme aracıdır (Akt.

Turan ve Aktan, 2008). Devrani (2010)'in aktardığına göre; Roceach (1973) senelerce yapmış olduğu çalışmalar neticesinde kişisel değerleri 18 araç değer ve 18 amaç değerde toplamıştır.

Roceach (1973) Bu değerlerin her biri kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Amaç değerler kişisel ve sosyal değerler olarak ikiye ayrılmıştır. Kişisel değerler anlaşılacağı üzere kişi odaklı ben merkezli olup, sosyal değerler başkalarını odağına alan toplumsal diyebileceğimiz amaç değerleri içine almaktadır. Kişisel değerler bireyin bilişini oluşturan yaşam amaçlarıyla alakalıyken sosyal değerler bireyler arasında yaşam nedenleriyle alakadar olmaktadır. Örnek olarak, adil olmak, kendine saygı gibi değerler birey merkezli iken, adalet, hoşgörü gibi değerler diğer kişileri merkezine alan değerlerdir (Akt. Devrani, 2010).

**Tablo 1.** Roceach'ın Değerler Listesi

Amaç Değerler	Araç Değerler
Rahat bir hayat	Hırslı/tutkulu/ihtiraslı olmak
Heyecan verici yaşam (heyecanlı bir hayat)	Açık fikirli (geniş görüşlü) olmak
Bir şeyler başarma hissi	Yetenekli/ ehil olmak
Barış içinde bir dünya	Neşeli olmak
Güzel bir dünya (güzellikler dünyası)	Temiz olmak
Eşitlik	Cesur olmak
Aile güvenliği	Affedici/ bağışlayıcı olmak
Özgürlük (bağımsızlık, serbest seçim)	Yardımsever olmak
Mutluluk	Dürüst olmak
İçsel ahenk / huzur	Hayal gücü kuvvetli olmak
Olgun aşk	Bağımsız olmak
Ulusal güvenlik (milli güvenlik)	Mantıklı olmak
Zevk, haz	Aydın-münevver olmak
Kurtuluş	Sevgi dolu/sevecen olmak
Kendine saygı	İtaatkâr olmak

Sosyal itibar  
Gerçek dostluk  
Bilgelik-akıllılık

Kibar olmak  
Sorumlu (güvenilir) olmak  
Kendini kontrol edebilmek

---

Roceach (1973) , Akt. Devrani, 2010.

### **Spranger Değer Sınıflaması**

Değerlerle ilgili çalışmaları olan bir isimde Spranger'dir. Keskin (2010) tarafından aktarılan Spranger'ın ortaya koymuş olduğu değer sınıflaması aşağıdaki gibidir.

**Bilimsel Değer:** Hakikate, bilime, akıl yürütmeye ve eleştirel düşünceye değer gösteren kişilerce önem arz eden değerlerdir. Bu değerleri edinmiş bireyler deneysel, eleştirici, akılcı ve aydındır.

**Ekonomik Değer:** Ekonomik değere sahip bireyler için faydalı ve pratik olan önem taşımaktadır. Maddi kazançların yaşam içerisindeki önemini ortaya koyar.

**Estetik Değer:** Söz konusu değeri benimseyen kişiler için simetri, ahenk ve şekil önem teşkil eden faktörlerdir. Kişi, yaşamı olaylara değişik türleri olarak bakar ve sanatın sosyal hayat için bir ihtiyaç olduğu düşünülür.

**Sosyal Değer:** Sosyal değerinde kendi dışındaki insanları sevme, onlara destek olma ve yalnızca kendini düşünmeme değerinin esas bileşenleridir. Nezaket, sevgi, paylaşım söz konusudur.

**Politik Değer:** Bireysel güç, etki ve ün tüm şeylerden üstte tutulmaktadır ve asıl olarak kuvvetle ilgili olduğunu söyler.

**Dini Değer:** Bu değeri edinmiş kişi, âlemi bir bütün olarak algılamakta ve kendini âlemin bütünlüğüne bağlar. Benimsediği dini için dünyaya ait lezzetlerden vazgeçebilir.

### **Schwartz Değer Sınıflaması**

Schwartz (1994) Değer tiplerini yatay boyut ve dikey boyut olmak üzere 2 alanda gruplandırmıştır. Gruplandırılmış bu boyutlarda içlerinde alt boyutlara ayrılmaktadır. Yatay boyut iki alt boyuta ayrılırken dikey boyutta aynı şekilde değer tiplerini iki alt boyutta toplamıştır.

Yatay boyutu “yeniliğe açıklık” ve “muhafazakâr yaklaşım” alt boyutlarını oluşturmaktadır. Yeniliğe açıklık; kişilerin bilişsel ve duygusal ilgilerinin önceden tahmin edilemeyecek biçimlerde gözlemlenmelerine imkân oluşturan değerlerden oluşur. Yeniliğe açıklık ‘özyönelim’ ve ‘uyarım’ değer gruplarını içine almaktadır. Yatay boyutun diğer alt boyutu olan muhafazakâr yaklaşıma baktığımızda bu alt boyutu oluşturan değer grupları ‘güvenlik’, ‘uyum’, ‘geleneksellik’ olduğunu görmekteyiz. Muhafazakâr yaklaşım kişilerin yakınlarıyla yani yakın ilişkileri olan kişilerle, kuruluşlarla ve kültürlerle ilişkilerindeki devamlılık ve belirli olma durumunun devam etmesine imkân veren değerleri kapsamaktadır.

Dikey boyuta baktığımızda alt boyutlarını ‘özaşkınlık’ ve ‘özgenişletim’ oluşturmaktadır. Evrensellik ve iyilikseverlik değerleri özaşkınlık alt boyutunun altında yer almaktadır. Güç ve başarı değerleri de özgenişletim alt boyutu altında yer almaktadır.

Schwartz, bireylerde olan 10 temel değer grubundan bahseder. Schwartz’ın Değer Sınıflamasındaki değer grupları ve içerdikleri aşağıdaki gibidir.

- 1. Güç (Power):** Toplumsal statü ve prestij, bireyler ve kaynaklar üzerine hükmetme (sosyal güç, otorite ve refah ve sosyal kabul)
- 2. Başarı (Achievement):** Toplumsal standartlara göre yeterliliği gösteren bireysel başarı (başarılı, hırslı, kabiliyetli, etkili) entelektüel ve öz saygısı olan
- 3. Hazcılık (Hedonism):** Mutluluk ve hislere ait memnuniyet, haz (zevk, eğlenceli hayat)
- 4. Uyarılım (Stimulation):** Heyecan, yenilik ve yaşamdaki sorunlar
- 5. Öz yönelim (Self-Direction):** Bağlı olmadan fikreden ve kendi davranışını belirleyen, açıklayan kişi (özgürlük, bağımsız, meraklı, kendi amaçlarını belirleyen ve özsaygılı)
- 6. Evrensellik (Universalism):** Tüm insanları ve doğayı korumak, bireyleri anlamak ve hoşgörülü olmak (açık fikirli, bilgelik, sosyal adalet, eşitlik, dünya barışı, dünya güzelliği, doğa ile bütünleşme, çevreyi koruma)
- 7. İyilikseverlik (Benevolence):** Yakın olan bireylerin refahını arttırmak ve muhafaza etmek (yardımsever, dürüst, merhametli, vefalı ve sorumlu)

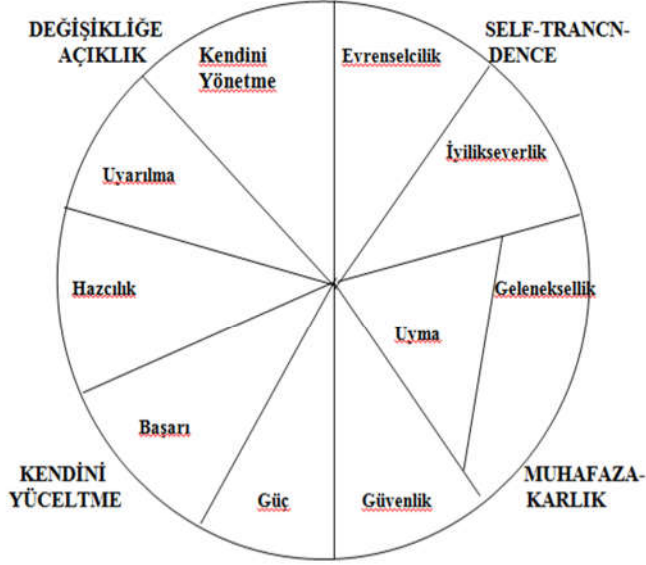
**8. Geleneksellik (Tradition):** Geleneksel kültür ya da dinin kişilere sunduğu gelenekler ve düşüncelerin kabul edilmesi, saygı duyulması ve itaat edilmesi ( alçak gönüllü, dindar, samimi, geleneklerine saygı, kaderine razı olmak)

**9. Uyum (Conformity):** Başkalarına zarar verebilecek davranış ve etkilerden veya sosyal beklentilerin, normların çığnenmesinden kaçınmak (nezaket, itaatkâr, kendi kendini disipline eden, yaşlılara ve büyüklere saygı)

**10.Güvenlik (Security):** Toplumun, ilişkilerin ve bireylerin güvenliği, uyumluluğu ve kararlılığı (aile güvenliği, ulusal güvenlik, sosyal güven) (Akt. Öcal ve Yıldırım, 2014).

Schwartz'ın (1996) değer modelinde önermekte olduğu dinamik yapının, farklı tutum veya davranışları açıklamak için değerleri ya da değer çeşitlerini bir bir ele almak yerine, çembersel dizilimdeki görece önem sıralamasını, yani kişisel değer yönelimlerini bir bütün şeklinde sonuç değişkenlerini açıklamak için kullanmaya imkân tanımaktadır. Farklı bir ifadeyle, tüm değer çeşitleri, herhangi bir kişisel farklılık değişkenini sistematik bir ilişki örüntüsüyle açıklamak için kullanılabilir (Demirutku ve Sümer, 2010).





Şekil 1. Schwartz'ın Çembersel Değer Modeli

Schwartz (1994) değerlerin temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

1. Değerler duygulara bağlı inançlardır.
2. Değerler bireylerin ulaşmak için çaba gösterdikleri arzulan amaçlara atıfta bulunan motivasyonel yapılardır.
3. Değerler belli davranış ve durumları aşan soyut amaçlar oldukları için belli davranış veya durumlara atıfta bulunan norm ve tutumlardan ayrılırlar.

4. Değerler davranışları, olayları, kişileri ve politikaları seçmek ve değerlendirmek için kullanılan ölçütlerdir.

5. Değerler önem sırasına göre hiyerarşik olarak yapılanmaktadır (Akt. Ünal 2018).

### **Nelson'a Göre Değer Sınıflaması**

*Nelson* değerleri; bireysel değerler, grup değerleri, sosyal değerler olarak sınıflandırmıştır. Bireysel değerler Michaelis (1988) Bireysel değerler seçimde bulunurken ve satın aldığımız ürünlerde, hobilerimizde olduğu gibi diğer kişisel tercihlerle de ilişki içindedir (Akt. Yazıcı, 2006). Grup değerleri Naylor ve Diem (1987) belirlenmiş bir grup üyelerince paylaşılan değerlerdir. Bu grup; aile, kulüp, dini veya politik bir grup olabilmektedir (Akt. Kardeş ve Cemal, 2017). Michaelis (1988) Sosyal değerlerin tanımlanmasında sosyalleşme, sosyal bilinç, norm ve grup ruhu gibi kavramlar kullanılır (Akt. Yazıcı, 2006).

### **1.3. Değer Aktarımı**

Eğitim, geliştirmek istediği bireylerin en iyi şekilde donanımlı olmalarını talep etmesiyle birlikte kişilerin en iyi karakterde ve şuurda olmalarını da talep eder. Türkiye'de eğitim çoğu eğitim sisteminde olduğu gibi bireylerin içerisinde meydana geldikleri ve yetiştikleri sosyal ortamın değer yargılarını kabullenmesini arzu eder. Bu hususta tarih derslerine düşen rol yadsınamaz derecede önemlidir. Türk millî eğitim politikalarında da amaç olarak ifade edilen; toplumsal olarak ihtiyaç duyulan şuurlu, kültürlü, değerlerini benimsemiş bireylerin yetişmesinde tarih dersi önem taşımaktadır. Çünkü değerler geçmişten günümüze gelen, büyüklerimiz tarafından aktarılan, geçmişte bildiğimizde daha iyi anlayabileceğimiz hususlardır ki buda değer aktarımında tarih dersinin önemini göstermektedir (Ulusoy, 2010).

Değerler yaşam içinde birçok fonksiyona sahiptir. İçinde bulunulan dönemde eğitimcilerin büyük oranı temel değerlerin ve ahlaki ölçünün sonraki nesillere iletilmesini zorunluluk olarak görmektedirler. Bunun sebebi de yaşam içerisinde çok fazla işleve sahip olmalıdır. Toplumların var oluşlarını sürdürebilmeleri ve değerleri sonraki kuşaklara iletmeleri yakından ilgilidir. Bunun sebebi de toplumun geliştirdiği ve içerisinde var olan kişilerle

varlığını devam ettirebiliyor olmasıdır. Toplumun geliştireceği kişiler ve kişilerin hususiyetleri, toplumun geleceği yerin belirleyicisidir. Kişiler tarafından benimsenmiş değerler, toplumsal gelişimin izlediği yol anlamında oldukça önemlidir (Uzunkol ve Yel, 2016).

Değerleri davranışa yansıtmak değerlerle alakalı bilgi sahibi olmaktan daha zor bir durumdur. Bu durumun kolaylaşması için değerler eğitiminde kullanılacak öğretim yöntemleri önemlidir. Anlatarak yani anlatma yöntemini kullanarak değerlerle ilgili öğrencilere bilgi vermek mümkündür. Ancak o değerın kazandırılması noktasında aktif öğretim yöntemleri olarak bilinen örnek olay inceleme, dramatizasyon yöntemleri ve eğitsel oyunlar gibi yöntemler değer aktarımında kullanılmalıdır. Böylece öğrenci daha aktif olacaktır (Aydın ve Gürler, 2012).

## 2. SORUMLULUK

Sorumluluk bireyin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir durumun sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet olarak tanımlanmaktadır (TDK Güncel Sözlük).

Yaşamın ne zaman son bulacağını belli olmadığı, aniden kapımızı çalabileceği bir dünyada, sorumluluklardan kaçacak vaktimiz yok. Üstlenmediğimiz sorumluluklar için vicdan yapacak, keşke diyecek vakit de yok. Yalnızca zamanı sorumluluğunu alabilecek kararlar için kullanmak gerekmektedir. Küçükten büyüğe birçok kişi yapması gereken şeylerin yani sorumluluklarının farkında değildir. Bu farkındalıktan yoksun kişilerin çoğunda gözlemlenebilecek durumlardan bazıları şu şekilde açıklanabilir; kayıp izin kâğıtları, akla gelmeyen ödevler, dersliklerde alınmayı bekleyen çantalar... şeklinde daha birçok yerine getirilmeyen sorumluluktan bahsetmek mümkün. Örneklere bakacak olursak sorumluluk bilinci gelişmemiş kişilerin örnekleri olarak düşünülebilir. Ve akla çocukların sorumluluk almaya ne vakit alışacakları sorusu gelebilmektedir. Bu soruyu yetişkin bireylere yöneltildiğinde cevap çocuklara sorumluluğu yetişkinlerin öğrettiğinde öğrenecekleri olabilmektedir. Tabii ki yetişkinlerden kastedilen öğretmenler ve ebeveynlerdir. Öğretmenin sorumlulukları içinde olan öğretmek kolay değildir. Aynı şekilde durumun muhataplarının içinde oldukları öğrenme

durumu da öyle. Sorumluluk hissinin kendiliğinden ortaya çıkmayacağı bilinciyle öğretmenler bu durumu olurlarına bırakmamalıdır. Sorumluluk sahibi bireyler olabilmeleri için çocukları yetiştirme noktasında temkinli hareket etmek gerekir. Ebeveynler de öğreticiler de çocukların sorumluluk sahibi kişiler olarak yetişmesini önemserler. Bunun olabilmesi için yapılması gerekenleri araştırırlar. Bir toplum içinde yetişen birey, içinde bulunduğu topluma karşı da sorumludur. Sorumluluk duygusu kişiye içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevreye adaptasyonunu sağlar. Sorumluluk deyince akla birçok şey gelmektedir. Bunlar güven duyulan, emanet edilebilen gibi sıfatlar olmakla birlikte bu sıfatlara sahip bireylere sorumluluk sahibi denilmektedir (Özen, 2015).

### 3. YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın evren ve örnekleme, modeli, verilerin analizi, veri toplama araçları ve verilerin toplanmasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Bu araştırma yöntemsel olarak betimsel türde ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. Çalışmada nicel veriler toplanmış, toplanan veriler analiz edilmiştir.

#### 3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni KKTC’de okuyan üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklem ise KKTC’de bulunan bir vakıf üniversitesine devam eden 201 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır.

Araştırmada örneklem deneklerin seçilme yöntemlerinden seçkisiz atama ile oluşturulmuştur. Bu yöntemde göre seçilen örneklem grubunun denk özelliklere sahip olduğu kabul edilir (Büyüköztürk ve ark., 2017). Seçkisizlik; örneklemede temel alınan birimlerin örneklem için seçilme olasılıklarının eşit olmasıdır. Bu ilke, birimlerin örnekleme seçilme durumlarının birbirinden bağımsız olmasıyla da alakalıdır (Gurbetoğlu, 2014). Bu yöntem ile çalışmanın yapıldığı üniversitede bulunan bütün fakültelerin sınav haftasında şube seçkisiz olarak belirlenmiş ve seçilen şubelerdeki öğrencilerin tümü örneklem grubuna alınmış olup çalışmada yer alan katılımcıların cinsiyete, yaşa, sınıfa, fakülteye, anne babanın birliktelik durumu, kardeş sayısı, doğum sırası ve ailenin gelirine göre sayısal dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

**Tablo 2.** Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

	Sayı (n)	Yüzde (%)
<b>Yaş grubu</b>		
20 yaş ve altı	73	36,5
21-22 yaş	89	44,5
23 yaş ve üzeri	38	19
<b>Cinsiyet</b>		
Kadın	64	32
Erkek	136	68
<b>Sınıf</b>		
Birinci sınıf	82	41
İkinci sınıf	35	17,5
Üçüncü sınıf	52	26
Dördüncü sınıf	31	15,5
<b>Fakülte</b>		
Hukuk Fak.	32	16
Dini İlimler Fak.	71	35,5
Eğitim Fak.	35	17,5
İnsan ve Toplum Bil. Fak.	62	31
<b>Anne-Baba</b>		
Ayrı	16	8
Birlikte	184	92
<b>Kardeş Sayısı</b>		
Tek çocuk	14	7
1-2 kardeş	89	44,5
3-4 kardeş	51	25,5
5 ve üzeri	46	23
<b>Doğum sırası</b>		
Tek çocuk	14	7
Birinci	51	25,5
İkinci	49	24,5
Üçüncü	33	16,5

Dördüncü ve üzeri	53	26,5
<b>Ailenin geliri</b>		
2000 TL ve altı	42	21
2001-3000 TL	41	20,5
3001-4000 TL	51	25,5
4001 TL ve üzeri	66	33

Tablo 2’de araştırmada yer alan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımları yer almaktadır.

Tablo 2’ye bakıldığında, çalışmada yer alan bireylerin %36,5’inin 20 yaş ve altında olduğu, %44,5’inin 21-22 yaşları arasında olduğu, %19 oranında 23 yaş ve üzerinde yaş grubuna dahil olduğu, %32’sinin kadın, %68’inin erkek öğrenciler olduğu, %41’inin birinci sınıfa, %17,5’inin ikinci sınıfa, %26’sının üçüncü sınıfa, %15,5’inin dördüncü sınıfa devam etmekte olduğu, %16’sının Hukuk Fakültesi, %35,5’inin Dini İlimler Fakültesi, %17,50’sinin Eğitim Fakültesi ve %31’inin İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde öğrenim görmekte olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı öğrencilerin %8’inin annesinin ve babasının ayrı iken, %92’sinin anne ve babası birlikte olduğu, %7’si tek çocuk, %44,5’i 1-2 kardeş sahibi, %25,5’inin 3-4 kardeş sahibi, %23’ünün 5 ve üzerinde kardeş sahibi olduğu, %7’sinin ilk ve tek doğan çocuk olduğu, %25,5’inin birinci sırada, %24,5’inin ikinci sırada, %16,5’inin üçüncü sırada, %26,5’inin dördüncü sırada veya daha sonra doğan çocuk olduğu, %21’inin aile gelirinin 2000 TL ve altında, %20,5’inin aile gelirinin 2001-3000 TL arasında, %25,5’inin aile gelirinin 3001-4000 TL aralığında ve %33’ünün aile gelirinin 4001 TL ve üzerinde olduğu saptanmıştır.

### 3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Manevi-İnsani Değerler Eğilim Ölçeği (MİDÖ) ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama araçlarıyla ilgili detaylı bilgi aşağıda yer almaktadır.

### 3.3. Demografik Bilgi Formu

Öğrencilerin demografik özellikleriyle ilgili bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan bilgi formuyla bilgiler elde edilmiştir. Bilgi formu yaş, cinsiyet, fakülte, bölüm, sınıf, anne-baba

birliktelik durumu, kardeş sayısı, bireyin kaçınıcı kardeş olduğu, aile gelirine ilişkin sorular içermektedir. Konuyla ilgili olabilecek demografik değişkenler düşünülerek ve literatürde geçen benzer konulardaki değişkenler göz önünde bulundurularak seçilmiştir.

### 3.4. Manevi-İnsani Değerler Eğilim Ölçeği (MİDÖ)

MİDÖ ergenlik ve ilk gençlik dönemi bireylerinin manevi ve insani değer eğilimlerini ölçebilmek amacıyla Adem Güneş tarafından 2015 yılında tutum ve yetenek testlerinin geliştirilmesindeki işlem basamakları uygulanarak geliştirilmiştir.

Yapılmış olan açımlayıcı faktör analiziyle, ölçeği oluşturan 4 etmenin olduğu sonucuna varılmış olup bunlar; Manevi değerler, Sevgi, Duyarlılık ve Saygı'dır. Ölçekteki toplam varyans oranı % 50,33 olarak saptanmıştır. Doğrulayıcı faktör analiziyle de denenmiş olan ölçeğin faktör yapısı birinci derece faktör analizi sonucunda modelin değerlerinin iyi uyuma sahip değerler olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda MİDÖ'nün geçerli bir ölçek olduğu söylenebilmektedir. Ölçekte güvenilirliğin belirlenmesi maksadıyla yapılmış olan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları hem boyutlar düzeyinde hem de ölçeğin tamamı açısından kabul görülür derecede olduğu görülmüştür. Bunlarla birlikte her boyut için hesaplanmış olan Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları Manevi Değerler için .86, Sevgi için .73, Duyarlılık için .70, Saygı için .65 şeklinde saptanmıştır. Ölçeğin geneliyle ilgili hesaplanmış olan güvenilirlik katsayısı .84'dür. MİDÖ'nün yanıtlarının puanlaması 5'li derecelendirme ile yapılmıştır. Buna göre ölçekte bulunan maddelerin deneklerin eğilimlerine uygun olup olmadığını, "çok uygun=5", "uygun=4", "kısmen uygun=3", "uygun değil=2" ve "hiç uygun değil=1" seçeneklerinden bir tanesine işaret koyarak yanıtlanması istenmektedir.

Ölçme aracı, manevi değerler (dini) ve insani değerlerden sevgi, duyarlılık ve saygı olmak üzere 4 alt kısımdan oluşmuştur. Ölçme aracı yalnızca bahsedilen 4 değeri ölçmektedir. MİDÖ'den bireylerin alabileceği tavan puan  $23*5=115$ , taban puan ise  $23*1=23$ 'tür. Alt kısımların puanlarına baktığımızda, Manevi değerlerin alt kısmında bireylerin alabileceği tavan puan  $11*5=55$ , taban puan ise  $11*1=11$ ; Sevgi kısmından bireylerin alabileceği

tavan puan  $3*5=15$ , taban puan  $3*1=3$ ; Duyarlılık alt kısmından bireylerin alabilecekleri tavan puan  $5*5=25$ , taban puan  $5*1=5$ ; Saygı kısmından ise bireylerin alabilecekleri tavan puan ise  $4*5=20$ , taban puan ise  $4*1=4$ tür (Güneş, 2015).

### **3.5. Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği (SDDÖ)**

A.B.D'deki sorumlulukla ilgili yapılan çalışmalar, okul uygulama modelleri taranarak 2008 yılında Yener Özen tarafından geliştirilmiş ve geliştirilirken, yazılımında ve maddelerin sıralamasında uzman görüşlerine başvurulmuştur.

Ölçeğin geliştirilme nedeni; kişinin hayatındaki sorumluluk duygusunun bireyi ne denli etkilediği ve bunun ne kadar davranışa yansıtıldığını ölçmektir. Bu ölçekte 18 sosyal duruma karşı bireyin yaşadığı sorumluluk duygusu düzeyi ve bu duruma bağlı bir şekilde meydana gelen sorumluluk davranışının düzeyinin derecelendirilmesinden oluşmaktadır.

Duygu boyutu sosyal hayatta karşılaştığımız olaylarda hissettiğimiz sorumluluk duygusu anlatılırken davranış boyutu da bu duyguya bağlı bir şekilde ortaya çıkan sorumluluk davranışının ne denli sık olduğunu anlatmaktadır. Bu şekilde hayatta sorumluluk duygusunun, hayatı ne kadar etkisi altına aldığı ve davranışa ne kadar yansıttığını ölçmektedir.

Ölçek puanlanırken, ölçeğin duygu ve davranış boyutlarından bireylerin aldıkları puanlar toplanarak elde edilmektedir. Puanların elde edilebilmesinde a'ya 4, b'ye 3, c'ye 2 ve d'ye 1 rakamı verilmiş olup ölçekten alınan taban puan 18 tavan puan 72'dir. Çalışmanın neticesinde, Alpha güvenilirlik katsayısı ölçeğin Duygu alt boyutu = 0.85; davranış alt boyutu = 0.77 şeklinde saptanmıştır. Hesaplanan güvenilirlik katsayıları ölçeğin güvenli bir şekilde uygulanabileceği sonucunu göstermiştir. Ölçek geneli Cronbach Alpha katsayısı .82'dir (Özen, 2013).

### **3.6. Verilerin Toplanması**

Çalışmada verilerin elde edilmesi amacıyla KKTC'de bulunan bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğrencilere İnsani-Manevi Değerler Eğilimi Ölçeği ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği uygulanmış olup bununla birlikte Kişisel Bilgi Formu da doldurtulmuştur. Ölçekler



üniversitenin sınav haftasında uygulanmış olup; önce üniversite rektörlüğünden ölçek uygulama izni alınmıştır. Daha sonra ders hocalarından sınav öncesinde uygulama izni alınarak ölçekler uygulanmıştır.

### 3.7. Verilerin Analizi

Çalışma kapsamına alınan öğrencilerden anket formuyla toplanan veriler istatistiksel olarak SPSS 24.0 yazılımına aktarılarak analiz edilmiştir.

Katılımcıların dağılımına sosyo-demografik özellikler açısından baktığımızda bulguların belirlenmesi için frekans analizi kullanılmıştır.

Öğrencilerin Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğine vermiş oldukları cevapların güvenilirliği için Cronbach Alfa testi uygulanmış, Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeğine ait Cronbach Alfa katsayısının 0,882, Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği için Cronbach alfa değeri ise 0,941 saptanmıştır.

Araştırmaya dahil edilen öğrencilerin Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği puanlarıyla ilgili tanımlayıcı istatistikler verilmiştir.

Çalışmada kullanılmış olan test istatistiklerinin belirlenmesinde öğrencilerin Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği puanlarının normal dağılıma uyumu Kolmogorov-Smirnov testiyle incelenmiş ve normal dağılıma uymadığı saptanmıştır. Toplam puanlara ilişkin normallik testi sonuçları tablo 3'te sunulmuştur.

**Tablo 3.** Tests of Normality

	Kolmogorov-Smirnov(a)		Shapiro-Wilk			
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Manevi	,211	200	,000	,750	200	,000
Duyarlılık	,132	200	,000	,851	200	,000
Saygı	,115	200	,000	,963	200	,000
Sevgi	,191	200	,000	,830	200	,000
MİDÖ	,160	200	,000	,881	200	,000
Duygu	,075	200	,008	,957	200	,000
Davranış	,077	200	,006	,946	200	,000

## a Lilliefors Significance Correction

Bu nedenle öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği ve Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında non-parametrik hipotez testleri kullanılmıştır. Bağımsız değişkenin iki kategorili olması durumunda Mann-Whitney U testi, bağımsız değişkenin üç ve daha fazla kategoriden oluşması durumunda ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Öğrencilerin Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği ile Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği puanları arasındaki korelasyonlar Spearman korelasyon analiziyle tespit edilmiştir.

## 4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde manevi-insani değerler eğilimine ve sorumluluk duygusu ve davranışına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

**Tablo 4.** Öğrencilerin Yaşları Açısından Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Yaş grubu	n	$\bar{x}$	S	M	Alt	Üst	SO	X <sup>2</sup>	p	Fark
<b>Manevi</b>	20 yaş ve altı	73	45,92	10,68	48	11	55	92,34			
	21-22 yaş	89	47,07	10,10	51	11	55	101,90	3,277	0,194	
	23 yaş ve üzeri	38	49,87	6,09	53	27	55	112,91			
<b>Duyarlılık</b>	20 yaş ve altı	73	20,68	3,44	21	9	25	95,11			
	21-22 yaş	89	20,54	4,26	21	5	25	98,33	3,507	0,173	
	23 yaş ve üzeri	38	21,95	2,51	22,5	16	25	115,93			
<b>Saygı</b>	20 yaş ve altı	73	10,89	4,43	10	4	20	98,86			
	21-22 yaş	89	10,70	3,75	10	4	20	100,15	0,243	0,886	
	23 yaş ve üzeri	38	10,97	4,08	11	4	20	104,47			
<b>Sevgi</b>	20 yaş ve altı	73	12,29	2,97	13	3	15	97,13			
	21-22 yaş	89	12,35	2,93	13	3	15	97,17	3,030	0,220	
	23 yaş ve üzeri	38	13,08	2,68	15	5	15	114,76			
<b>MİDÖ</b>	20 yaş ve altı	73	89,78	13,54	91	51	115	89,56	6,446	0,040*	1-3
	21-22 yaş	89	90,65	15,97	95	23	115	101,66			

23 yaş ve üzeri 38 95,87 9,29 96,5 62 109 118,79

\* $p < 0,05$

Tablo 4'te öğrencilerin yaşlarına göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği puanları Kruskal-Wallis H testi ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 4'e bakıldığında, araştırmaya dahil edilen katılımcıların yaşları açısından Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeğinden çıkan puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu görülmüştür ( $p < 0,05$ ). 23 yaş ve üzerindeki öğrencilerin Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği puanları, 20 yaş ve altındaki katılımcıların puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek hesaplanmıştır. Yaş grupları arasındaki puan farkı istatistiksel olarak anlamlıdır. Öğrencilerin yaşlarına göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği alt boyutları olan Maneviyat, Duyarlılık, Saygı ve Sevgi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamaktadır ( $p > 0,05$ ). Yaş gruplarına bakılmaksızın öğrencilerin Maneviyat, Duyarlılık, Saygı ve Sevgi puanları benzerdir. Buna göre yaş ilerledikçe manevi-insani değerler eğilimin olgunluğa göre arttığı söylenebilir

**Tablo 5.** Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	S	M	Alt	Üst	SO	z	p
<b>Manevi</b>	Kadın	64	48,05	10,23	52	11	55	109,93	-1,587	0,113
	Erkek	136	46,77	9,54	50	11	55	96,06		
<b>Duyarlılık</b>	Kadın	64	21,13	4,02	22	5	25	108,80	-1,401	0,161
	Erkek	136	20,74	3,56	21	5	25	96,59		
<b>Saygı</b>	Kadın	64	9,39	3,61	9	4	20	79,67	-3,503	0,000*
	Erkek	136	11,49	4,09	11	4	20	110,30		
<b>Sevgi</b>	Kadın	64	13,25	2,91	15	3	15	121,19	-3,576	0,000*
	Erkek	136	12,10	2,83	12,5	3	15	90,76		
<b>MİDÖ</b>	Kadın	64	91,81	14,89	95,5	32	115	106,67	-1,035	0,301

Erkek 136 91,10 13,84 93,5 23 115 97,60

\* $p < 0,05$ 

Tablo 5'te katılımcıların cinsiyetine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği puanları Mann-Whitney U testi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 5'e bakıldığında çalışmadaki katılımcıların cinsiyetlerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği alt boyutları olan Saygı ve Sevgi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu belirlenmiştir ( $p < 0,05$ ). Erkek öğrencilerin Saygı alt boyutundan almış oldukları puanları, kadın öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuş iken, kadın öğrencilerin sevgi alt boyutundan aldıkları puanlar, erkek öğrencilerin sevgi puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Buna bağlı olarak kadınların genel toplumsal kanyaya göre sevgilerini daha çok belli ettikleri ve erkeklere göre daha sevgi dolu oldukları söylenebilir.

**Tablo 6.** Öğrencilerin Fakültesine Göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Fakülte	n	$\bar{x}$	S	M	Alt	Üst	SO	X <sup>2</sup>	p	Fark
<b>Manevi</b>	Hukuk	32	44,50	9,43	47	16	55	75,09	13,173	0,004*	1-2
	Dini İlimler	71	49,66	7,84	52	11	55	117,20			1-3
	Eğitim Fak.	35	48,51	7,17	52	28	55	102,54			2-4
	İnsan ve Top. Bil.	62	44,97	12,22	49	11	55	93,34			3-4
<b>Duyarlılık</b>	Hukuk	32	20,34	3,29	20	9	25	86,53	3,109	0,375	
	Dini İlimler	71	20,96	3,85	22	5	25	103,18			
	Eğitim Fak.	35	21,34	3,79	21	5	25	110,36			
	İnsan ve Top. Bil.	62	20,74	3,74	21	7	25	99,08			
<b>Saygı</b>	Hukuk	32	10,72	3,80	9	6	20	96,69	0,782	0,854	
	Dini İlimler	71	10,73	4,14	11	4	20	101,08			
	Eğitim Fak.	35	11,37	4,45	11	4	20	107,44			
	İnsan ve Top. Bil.	62	10,66	3,91	10	4	20	97,88			

<b>Sevgi</b>	Hukuk	32	11,47	3,12	12	3	15	80,38	7,421	0,060	
	Dini İlimler	71	12,18	3,20	13	3	15	96,44			
	Eğitim Fak.	35	13,09	2,44	14	7	15	112,37			
	İnsan ve Top. Bil.	62	12,95	2,51	13,5	4	15	108,84			
<b>MİDÖ</b>	Hukuk	32	87,03	11,23	90,5	54	104	72,38	12,355	0,006*	1-2
	Dini İlimler	71	93,54	13,42	96	23	114	111,73			1-3
	Eğitim Fak.	35	94,31	12,43	96	51	115	112,83			3-4
	İnsan ve Top. Bil.	62	89,32	16,49	91,5	32	115	95,19			

\* $p < 0,05$

Tablo 6'da öğrencilerin fakültelerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır.

Tablo 6'ya bakıldığında, çalışmada yer alan öğrencilerin fakültelerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği geneli ve Maneviyat alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu sonucuna varılmıştır ( $p < 0,05$ ). Dini İlimler Fakültesindeki öğrencilerin Maneviyat puanları, Hukuk ile İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesindeki katılımcıların puanlarından, Eğitim Fakültesindeki katılımcıların Maneviyat puanları ise Hukuk ile İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesindeki katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Eğitim Fakültesinde öğrenim gören katılımcıların Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği puanları, Hukuk ve Dini İlimler Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin puanlarından, Dini İlimler Fakültesinde öğrenim gören katılımcıların ise ölçek genelinden almış oldukları puanlar, Hukuk Fakültesinde öğrenim görmekte olan katılımcıların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu bulguya göre Dini İlimler Fakültesine devam eden öğrencilerin aile yaşantılarında da inanç bağlamında değerlerinin yüksek olduğu veya inanç değerlerine göre bu alanı tercih ettikleri düşünülürse maneviyat değerlerinin buna bağlı olarak yüksek olduğu düşünülebilir.

**Tablo 7.** Öğrencilerin Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Anne-Baba	n	$\bar{x}$	S	M	Alt	Üst	SO	Z	P
<b>Manevi</b>	Ayrı	16	37,75	10,10	38,5	11	55	40,94	-4,309	0,000*
	Birlikte	184	48,00	9,31	51	11	55	105,68		
<b>Duyarlılık</b>	Ayrı	16	18,19	5,90	20	5	25	72,66	-2,020	0,043*
	Birlikte	184	21,09	3,38	21	5	25	102,92		
<b>Saygı</b>	Ayrı	16	10,31	4,27	10,5	4	20	95,13	-0,389	0,698
	Birlikte	184	10,86	4,04	10	4	20	100,97		
<b>Sevgi</b>	Ayrı	16	11,19	4,02	12,5	3	15	85,69	-1,101	0,271
	Birlikte	184	12,58	2,77	13	3	15	101,79		
<b>MİDÖ</b>	Ayrı	16	77,44	20,68	79	23	115	49,28	-3,693	0,000*
	Birlikte	184	92,53	12,82	95	32	115	104,95		

\* $p < 0,05$

Tablo 7 incelendiğinde çalışmada yer alan bireylerin anne-baba birliktelik durumuna göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeğinin karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Tablo 7'ye bakıldığında çalışmadaki katılımcıların anne-baba birliktelik durumuna göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği genelinden ve ölçeğin alt boyutları olan Maneviyat ile Duyarlılık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu saptanmıştır ( $p < 0,05$ ). Anne ve babası birlikte olan öğrencilerin Maneviyat ve Duyarlılık alt boyutlarından aldıkları puanlar ile Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği genelinden aldıkları puanların, anne ve babası ayrı olan katılımcıların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Dağılmış aile çocuklarının manevi boşluk yaşamalarının daha çok rastlanan bir durum olduğu düşünülürse aile bütünlüğünün manevi yatı olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

**Tablo 8.** Öğrencilerin Ailesinin Aylık Gelirlerine Göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Ailenin geliri	n	$\bar{x}$	S	M	Alt	Üst	SO	X <sup>2</sup>	p	Fark
----------------	---	-----------	---	---	-----	-----	----	----------------	---	------

<b>Manevi</b>	2000 TL ve altı	42	47,55	10,17	51	15	55	105,11	1,784	0,618
	2001-3000 TL	41	46,63	10,32	51	11	55	96,82		
	3001-4000 TL	51	46,20	9,93	49	11	55	93,11		
	4001 TL ve üstü	66	48,05	9,12	52	13	55	105,57		
<b>Duyarlılık</b>	2000 TL ve altı	42	21,90	2,77	23	15	25	115,99	8,138	0,043*
	2001-3000 TL	41	20,37	3,41	21	7	25	90,13		
	3001-4000 TL	51	19,86	4,57	20	5	25	87,06		
	4001 TL ve üstü	66	21,27	3,49	22	9	25	107,47		
<b>Saygı</b>	2000 TL ve altı	42	11,17	4,12	11,5	4	20	105,48	4,602	0,203
	2001-3000 TL	41	9,76	3,99	10	4	20	85,55		
	3001-4000 TL	51	11,51	4,02	11	4	20	110,36		
	4001 TL ve üstü	66	10,73	4,03	10	4	20	99,00		
<b>Sevgi</b>	2000 TL ve altı	42	13,00	2,59	14	5	15	111,14	5,984	0,112
	2001-3000 TL	41	11,85	3,31	12	3	15	90,88		
	3001-4000 TL	51	11,75	3,42	13	3	15	89,39		
	4001 TL ve üstü	66	13,06	2,14	13,5	7	15	108,29		
<b>MİDÖ</b>	2000 TL ve altı	42	93,62	13,52	96,5	57	115	112,54	6,290	0,098
	2001-3000 TL	41	88,61	14,26	91	32	105	86,62		
	3001-4000 TL	51	89,31	16,20	91	23	115	92,23		
	4001 TL ve üstü	66	93,11	12,50	95,5	51	115	107,86		

\* $p < 0,05$

Tablo 8’de öğrencilerin ailesinin aylık gelirlerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği puanları Kruskal-Wallis H testi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 8’e bakıldığında, araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin aylık gelirlerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği alt boyutu olan Duyarlılık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu saptanmıştır ( $p < 0,05$ ). Aile geliri aylık 2000 TL ve altında olan bireylerin

Duyarlılık puanları, ailesinin aylık geliri 3001-4000 TL arasında olan öğrencilerin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek hesaplanmıştır. Bu gelir aralığına göre sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelere sahip olan bireylerin daha duyarlı olduğu söylenebilir.

**Tablo 9.** Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	s	M	Alt	Üst	SO	Z	P
Duygu	Kadın	64	62,13	8,44	63	36	72	116,46	-2,678	0,007*
	Erkek	136	59,27	7,95	60	36	72	92,99		
Davranış	Kadın	64	59,58	10,27	60,5	21	72	110,15	-1,619	0,105
	Erkek	136	57,93	9,09	58	29	72	95,96		

\* $p < 0,05$

Tablo 9'da öğrencilerin cinsiyetine göre Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Tablo 9'a bakıldığında, araştırma kapsamına alınan öğrencilerin cinsiyetlerine göre Sorumluluk Duygusu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir ( $p < 0,05$ ). Kadın öğrencilerin Sorumluluk Duygusu puanları, erkek öğrencilerin Sorumluluk Duygusu puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek hesaplanmıştır. Katılımcıların cinsiyetleri açısından Davranışı Ölçeğindeki puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark yoktur ( $p > 0,05$ ). Kadın ve erkek öğrencilerin Davranışı Ölçeği puanları benzerdir.

**Tablo 10.** Öğrencilerin Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Anne-Baba	N	$\bar{x}$	S	M	Alt	Üst	SO	Z	P
Duygu	Ayrı	16	55,88	7,92	56,5	36	69	69,56	-2,232	0,026*
	Birlikte	184	60,56	8,14	61	36	72	103,19		



Davranış	Ayrı	16	53,13	10,70	53,5	21	70	68,50	-2,308	0,021*
	Birlikte	184	58,92	9,26	60	24	72	103,28		

\* $p < 0,05$

Tablo 10'da araştırmaya dahil edilen katılımcıların anne-baba birliktelik durumlarına göre Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği puanları Mann-Whitney U testi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 10'a bakıldığında, araştırmada yer alan öğrencilerin anne-baba birliktelik durumuna göre Sorumluluk Duygusu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu sonucuna varılmıştır ( $p < 0,05$ ). Anne ve babası birlikte olan katılımcıların Sorumluluk Duygusu puanları, anne ve babası ayrı olan öğrencilerin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Katılımcıların anne-baba birliktelik durumuna göre Davranışı Ölçeği puanları arasında da istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır ( $p < 0,05$ ). Anne ve babası birlikte olan katılımcıların Davranış ölçeği puanları, anne ve babası ayrı olan öğrencilerin Davranış ölçeği puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulguya bağlı olarak da aile birliğinin sorumluluk duygusunu ve sorumluluk davranışını olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

### Manevi-İnsani Değerler Eğilimi ile Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Tablo 11. Öğrencilerin Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği İle Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinden Aldıkları Puanları Arasındaki Korelasyonlar

		Duygu	Davranış
Manevi	R	0,342	0,410
	P	0,000*	0,000*
Duyarlılık	R	0,571	0,574
	P	0,000*	0,000*
Saygı	R	0,209	0,138

	P	0,003*	0,051
<b>Sevgi</b>	R	0,483	0,469
	P	0,000*	0,000*
<b>MİDEÖ</b>	R	0,425	0,501
	P	0,000*	0,000*

\* $p < 0,05$

Tablo 11’de öğrencilerin Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği ile Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki korelasyonların belirlemek amacıyla yapılmış olan Spearman korelasyon analizi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 11’e bakıldığında, katılımcıların Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği alt boyutlarından olan Duygu için alınan puanlar ile Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeğinin geneli ve ölçekte yer alan manevi, duyarlılık, saygı ve sevgi alt boyutlarından almış oldukları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı korelasyonlar olduğu sonucuna varılmıştır ( $p < 0,05$ ). Bu korelasyonlar pozitif yönlü olup öğrencilerin Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinde yer alan alt boyutlardan Duygu için alınan puanlar arttıkça Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeğinin geneli ve ölçekte yer alan ve alt boyutlar olan manevi, duyarlılık, saygı ve sevgi’den almış oldukları puanlarda artmaktadır.

Araştırmada yer alan bireylerin Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinde bulunan Davranış alt boyutundan aldıkları puanlar ile Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeğinin geneli ve ölçekte yer alan manevi, duyarlılık, saygı ve sevgi alt boyutlarından almış oldukları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü korelasyonlar bulunduğu görülmüştür ( $p < 0,05$ ). Buna göre katılımcıların Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinde bulunan Davranış alt boyutundan aldıkları puanlar arttıkça Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği genelinden ve ölçekte bulunan manevi, duyarlılık, saygı ve sevgi alt boyutlarından aldıkları puanlarda artış göstermektedir.

Çalışmada öğrencilerin sınıfına göre sorumluluk davranışı puanlarına bakıldığında dördüncü sınıf öğrencilerinin sorumluluk davranışı ölçeği

puanları diğer sınıflarda okumakta olan öğrencilerin puanlarından yüksek bulunmuştur. Cengil'in (2015) Hitit Üniversitesi'nde öğrenim gören İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı üzerine yapmış olduğu araştırmaya göre İlahiyat Fakültesinde 4. Sınıfa devam eden öğrencilerin sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

## 5. TARTIŞMA

Kılınç ve Gündüz'ün (2017) yapmış oldukları çalışmada lise öğrencilerinin siber duyarlılık, internet bağımlılığı ve insani değerler incelenmiştir. Kız ve erkek öğrencilerin insani değerlere sahip olma durumları arasında fark olup olmadığına bakılmış ve kız öğrencilerin sahip oldukları insani değer düzeylerinin erkek öğrencilerde var olan insani değer düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Kılınç ve Gündüz'ün yapmış oldukları çalışma yapılan araştırmayı destekler nitelikte olup, araştırma bulgularına bakıldığında cinsiyete göre Manevi-İnsani Değerler Eğilim Ölçeği alt boyutu olan saygı alt boyutundan erkek öğrencilerin puanlarının kadın öğrencilerin puanlarından yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Keskin ve Sağlam (2014) çalışmasında sınıf öğretmeni adaylarının insani değerlere sahip olma düzeylerine farklı değişkenler açısından bakmış olup çalışmada maneviyat boyutunun 4. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin alt sınıflardaki öğrencilere oranla daha olumlu görüşlere sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Araştırmamıza baktığımızda öğrencilerin sınıflarına göre maneviyat alt boyutundan almış oldukları puanlar anlamlı düzeyde farklı olmamakla birlikte 4. Sınıfların puanları alt sınıflardaki öğrencilerin puanlarına oranla daha yüksektir. Bu sonuca göre araştırma sonuçları benzerlik göstermektedir.

Araştırmada cinsiyete göre sorumluluk duygusu puanları anlamlı farklılık göstermektedir. Kadın öğrencilerin puanları erkek öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Golzar (2006) yapmış olduğu çalışmada kız öğrencilerin sorumluluk puan ortalamalarının erkek öğrencilerin sorumluluk puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek

olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan çalışma sonuçları araştırmamız ile benzerlik göstermektedir.

Kant (2011)'de yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin sorumluluk duygusuyla ilgili incelemeye yer vermiştir. Çalışmanın sonuçları cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kadın ve erkeklerin benzer bir şekilde sorumluluk duygusuna sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamıza baktığımızda ise kadınların sorumluluk duygusunun erkeklerin sorumluluk duygularına oranla daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuçlar farklılık göstermektedir.

Araştırmada yaş değişkenine göre manevi değer eğilimine bakıldığında 23 yaş ve üzeri olan öğrencilerin manevi-insani değer eğilim puanları 20 yaş ve altı olan öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Emre'nin (2013) yapmış olduğu çalışmada yaşa göre değer yönelimlerine bakıldığında yaş arttıkça manevi değer olan dindarlık değerinde artış görülmektedir. Çalışma sonuçları birbirini destekler niteliktedir.

Araştırmada öğrenci ailelerinin aylık gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin manevi-insani değer eğilim ölçeği alt boyutlarından olan duyarlılık puanları ailelerinin aylık geliri daha yüksek olan öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yağcı'nın (2006) yapmış olduğu çalışmada sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan öğrencilerin değer ortalamalarının sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuçlar benzerlik göstermektedir.

## 6. SONUÇLAR

Araştırmaya dahil edilen öğrencilerin Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği alt boyutları olan Maneviyattan ortalama 47,18±9,76 puan, Duyarlılıktan ortalama 20,86±3,71 puan, Saygıdan ortalama 10,82±4,05 puan, Sevgiden ortalama 12,47±2,90 puan aldıkları, ölçek genelinden ise ortalama 91,33±14,15 puan, en düşük 23, en yüksek 115 puan almış oldukları belirlenmiştir.

Araştırmada yer alan öğrencilerin yaşlarına göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeğinin genel puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu görülmüştür. 23 yaş ve üzerindeki katılımcıların Manevi-İnsani

Değerler Eğilimi Ölçeği puanları, 20 yaş ve altındaki katılımcıların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek hesaplanmıştır. Yaş grupları arasındaki puan farkı istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir. Öğrencilerin yaş gruplarına göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği alt boyutları olan Maneviyat, Duyarlılık, Saygı ve Sevgi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamaktadır. Yaş gruplarına bakılmaksızın öğrencilerin Maneviyat, Duyarlılık, Saygı ve Sevgi puanları benzerdir.

Araştırmanın örneklem grubu cinsiyetlerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği alt boyutları olan Saygı ve Sevgi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede fark olduğu belirlenmiştir. Erkek katılımcıların Saygı alt boyutundan almış oldukları puanları, kadın öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuş iken, kadın öğrencilerin sevgi alt boyutundan almış oldukları puanlar, erkek öğrencilerin sevgi puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmada yer alan öğrencilerin fakültelerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği geneli ve Maneviyat alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu bulunmuştur. Dini İlimler Fakültesindeki öğrencilerin Maneviyat puanları, Hukuk ile İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesindeki katılımcıların puanlarından, Eğitim Fakültesindeki katılımcıların Maneviyat puanları ise Hukuk ile İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesindeki katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Eğitim Fakültesinde öğrenim gören katılımcıların Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği puanları, Hukuk ve Dini İlimler Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin puanlarından, Dini İlimler Fakültesinde öğrenim gören katılımcıların ise ölçek genelinden almış oldukları puanlar, Hukuk Fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların anne-baba birliktelik durumuna göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği genelinden ve ölçeğin alt boyutları olan Maneviyat ile Duyarlılık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu bulunmuştur. Anne ve babası birlikte olan öğrencilerin

Maneviyat ve Duyarlılık alt boyutlarından almış oldukları puanları ile Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği genelinden aldıkları puanların, anne ve babası ayrı olan öğrencilerin puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmaya dahil edilen bireylerin ebeveynlerinin aylık gelirlerine göre Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği alt boyutu olan Duyarlılık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu bulunmuştur. Aile geliri aylık 2000 TL ve altındaki gelire sahip öğrencilerin Duyarlılık puanları, ailesinin aylık geliri 3001-4000 TL arasında olan öğrencilerin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek hesaplanmıştır.

Araştırmada yer alan öğrencilerin Sorumluluk Duygusundan ortalama  $60,19 \pm 8,20$  puan, en düşük 36, en yüksek 72 puan aldıkları, Davranış Ölçeğinden ortalama  $58,46 \pm 9,49$  puan, en düşük 21, en yüksek 72 puan aldıkları belirlenmiştir.

Araştırmada yer alan katılımcıların cinsiyetlerine göre Sorumluluk Duygusu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Kadın öğrencilerin Sorumluluk Duygusu puanları, erkek katılımcıların Sorumluluk Duygusu puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek hesaplanmıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri açısından Davranış Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark yoktur. Kadın ve erkek öğrencilerin Davranış Ölçeği puanları benzerdir.

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların anne-baba birlikteliklerine göre Sorumluluk Duygusu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Anne ve babası birlikte olan öğrencilerin Sorumluluk Duygusu puanları, anne ve babası ayrı olan öğrencilerin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksektir. Öğrencilerin anne-baba birliktelik durumuna göre Davranış Ölçeği puanları arasında da istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Anne ve babası birlikte olan öğrencilerin Davranış ölçeği puanları, anne ve babası ayrılmış olan bireylerin Davranış ölçeği puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek görülmüştür.

Öğrencilerin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Ölçeğinde bulunan Duygu alt boyutundan aldıkları puanlar ile Manevi-İnsani Değerler Eğilimi

Ölçeğin geneli ve ölçekte bulunan manevi, duyarlılık, saygı ve sevgi alt boyutlarından almış oldukları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı korelasyonlar olduğu bulunmuştur. Bu korelasyonlar pozitif yönlüdür ve öğrencilerin Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinde bulunan Duygu alt boyutundan almış oldukları puanları arttıkça Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği geneli ve ölçekte yer alan manevi, duyarlılık, saygı ve sevgi alt boyutlarından almış oldukları puanların arttığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmaya dahil olan öğrencilerin Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinde bulunan Davranış alt boyutundan almış oldukları puanlar ile Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeğin geneli ve ölçekte yer alan manevi, duyarlılık, saygı ve sevgi alt boyutlarından almış oldukları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü korelasyonlar bulunduğu görülmüştür. Buna göre bireylerin Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinde bulunan Davranış alt boyutundan aldıkları puanlar arttıkça Manevi-İnsani Değerler Eğilimi Ölçeği genelinden ve ölçekte bulunan manevi, duyarlılık, saygı ve sevgi alt boyutlarından aldıkları puanlarda artış göstermektedir.

### KAYNAKÇA

- Acar, Muhammet Cevat. *Varoluşçu Yaklaşım Odaklı Sorumluluk Eğitimi Programının İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Sorumluluk Düzeylerine Etkisi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Acat, Mehmet Bahaddin - Aslan, Mecit. "Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler". *Kuram ve Uygulama Eğitim Bilimleri Dergisi* 12/2 (2012), 1461-1474.
- Algur, Hüseyin. "Adaylık Eğitimi Alan Öğretmenlerin Değer Öğretimi Etkinlikleri Hakkındaki Görüşleri". *Amasya İlahiyat Dergisi* 12 (Haziran 2019), 319-356.
- Aran, Özge Can - Demirel, Özcan. "Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi

Uygulamalarına İlişkin Görüşleri". *Electronic Journal of Social Sciences* 12/46 (2013), 151-168.

Aydın, Mustafa. "Değerler, İşlevleri ve Ahlak". *Eğitime Bakış Dergisi* 7/19 (2011), 39-45.

Aydın, Mehmet Zeki - Gürler, Şebnem Akyol. *Okulda Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2012.

Baş, Veysi - Hamarta, Erdal. "Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki". *Değerler Eğitimi Dergisi* 13/29 (2015), 369-391.

Büyüköztürk, Şener vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınevi: Ankara, 2017.

Cengil, Muammer. "Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Üzerine Bir Araştırma". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/33 (2015), 7-23.

Coombs-Richardson, Rita - Homer Tolson. "A Comparison of Values Rankings for Selected American and Australian Teachers". *Journal of Research in International Education* 4/3 (2005), 263- 277.

Coşkun, Yemliha - Yıldırım, Adem. "Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/1 (2009), 311-328.

Çiftçi, Nermin. "Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 43-77.

Demir, Fehmi. *Değer Öğretimi Yaklaşımlarına Göre Hayat Bilgisi Dersinde Değerler Eğitimi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Demirutku, Kürşad - Sümer, Nebi. "Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketi'nin Türkçe Uyarlaması". *Türk Psikoloji Yazıları* 13/25 (2010), 17-25.

Devrani, Tülay Korkmaz. "Kişisel Değerlerin Kuramsal Yapısı ve Pazarlamadaki Uygulamalar". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 5/1 (2010), 49-70.



- Dewey, John. *Okul ve Toplum*. çev. Hüseyin Avni Başman. Pegem Akademi Yayınevi: Ankara, 2008.
- Dietz, Thomas vd., "Cinsiyet, Değerler ve Çevrecilik". *Üç Ayda Bir Sosyal Bilim* 83/1 (2002), 353-364.
- Durmuş, Çiğdem. *Değerlerin Meslek Grupları Açısından İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Emre, Yusuf. *Değişen Dünyada Değer Yönelimleri ve Dindarlık: KKTC Örneği*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Erdem, Ali Rıza. "Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (2003), 55-72.
- Erden, Münire - Akman, Yasemin. *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretme)*. Ankara: Arkadaş Yayınları, 1997.
- Eser, Ahmet. *İlköğretim Öğrencilerinin İnsani Değer Düzeyleri ile Çevresel Tutumları Arasındaki İlişki*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Geçtan, Engin. *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Golzar, Fariba Abdi. *İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sorumluluk Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet Denetim Odağı ve Akademik Başarıya Göre İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Gurbetoğlu, Ali. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 2014, <http://www.agurbetoglu.com/files/3-%20ARA%C5%9ETIRMA%20S%C3%9CREC%C4%B0.pdf>
- Gültekin, Merve. *Manevi Değerlerin Farklılıklar Yönetimi Üzerindeki Etkisi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Güneş, Adem. "Manevi-İnsani Değerler Eğilim Ölçeği (MİDÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Journal of International Social Research* 8/41 (2015), 1354-1360.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Kant, Ravi. "A Study of Teaching Aptitude and Responsibility Feeling of Secondary School Teachers in Relation to Their Sex and Locale". *Academic Research International* 1/2 (2011), 254-259.

Karataş, Zeki. *Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başa Çıkmadaki Etkisi*. Rize: Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Karatay, Halit. "Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı". *Turkish Studies* 6/1 (2011), 1439-1454.

Kardaş, Mehmet Nuri - Cemal, Seda. (2017). "Değerler Eğitimi ve Türkçe Öğretiminde Değer Eğitimi Üzerine Yapılan Araştırmalara İlişkin Kaynakça Denemesi". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 9/16 (2017), 383-412.

Keskin, Ummuhan - Sağlam, Halil. "Sınıf Öğretmeni Adaylarının İnsani Değerlere Sahip Olma Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Sakarya University Journal of Education* 4/1 (2014), 81-101.

Keskin, Yusuf. "Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitiminin Yeri ve Önemi". *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 6/18 (2010), 68-72.

Kılınç, İsa - Gündüz, Şemseddin. "Lise Öğrencilerinin Siber Duyarlılık, İnternet Bağımlılığı ve İnsani Değerlerinin İncelenmesi". *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/2 (2017), 261-283.

Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.

MEB Çocuk Gelişimi ve Eğitimi (2013)  
[http://www.megep.meb.gov.tr/mte\\_program\\_modul/moduller\\_pdf/A\\_hlak%20Geli%C5%9Fimi.pdf](http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/A_hlak%20Geli%C5%9Fimi.pdf)

- Mutluer, Sema. *Özgüven Oluşmasında Manevi Değerlerin Rolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Öcal, Adem - Yıldırım, Erdal. "Dış Göçler Sebebiyle Parçalanmış Aile Çocuklarının Değer Algılarının İncelenmesi". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 34/2 (2014), 155-183.
- Özen, Yener. "Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliliği ve Geçerliliği". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 4/7 (2013), 343-357.
- Özen, Yener. *Sorumluluk Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık, 2015.
- Sapsağlam, Özkan. *Okul Öncesi Dönemde Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2016.
- Sucu, Ahmet Özhan. *Mesnevîlerin Edebiyat Eğitiminde Değer Aktarım Aracı Olarak Kullanılması*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Tetik, Aslı Kanık. *İlköğretim Çağı Çocuğunun Ahlâk Gelişiminde Manevi Değerlerin Etkisi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Turan, Selahattin - Aktan, Dilek. "Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 6/2 (2008), 227-259.
- Ulusoy, Ayten. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık: 2009.
- Ulusoy, Kadir. "Değer Eğitimi: Davranışçı ve Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Hazırlanan Tarih Programlarında Değer Aktarımı". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (2010), 32-51.
- Uysal, Enver. "Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler-İslâmî Erdemler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003), 51-69.

Uzunkol, Ebru - Yel, Selma. "Hayat Bilgisi Dersinde Uygulanan Değer Eğitimi Programının Özsaygı, Sosyal Problem Çözme Becerisi ve Empati Üzerine Etkisi". *Eğitim ve Bilim* 41/183 (2016), 267-292.

Ünal, Serdar. "Genç Nesilde Ötekileştirmenin Dijital Yüzü: Nezaket Dışı Siyasal Değer Yüklü Paylaşımlar ve Kutuplaşma". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 8/15 (2018), 1812-1866.

Yağcı, Hamdiye. *Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Zeytinburnu Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Yazıcı, Kubilay. "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19 (2006), 499-522.

Yazıcı, Mehmet. "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2014), 209-223.

Yeniyol, Abdülaziz. *Ortaöğretimde Manevi Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Yeşilyaprak, Binnur. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2010.